

УДК 378.095

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПЕРЕМІЩЕНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ

Валентин ВЕРЬОВКІН

кандидат філологічних наук, докторант кафедри соціальної філософії та філософії освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

© Верьовкін В., 2017

Ключові слова: освітня політика, гібридна війна, переміщені університети, реінтеграція, конфлікт, трансформація конфлікту.

Необхідність осмислення такого явища, як переміщені університети України, обумовлюється багатьма причинами: 1) безпрецедентною за масштабом у ХХІ столітті гібридною війною, яка обумовила явище переміщених чи «розділених» університетів; 2) збільшенням у сучасній Україні кількості соціальних конфліктів у порівнянні з ситуаціями соціальної стабільності, консенсусу і гармонії; 3) інтенсифікацією і глобалізацією конфліктів та необхідністю удосконалення теорії і практики управління конфліктом.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Інтерес до освітньої політики виникає, як правило, в періоди трансформації суспільних відносин, гострих криз філософської і наукової свідомості, які викликані саме радикальними соціальними змінами в суспільстві.

В умовах кризи традиційної науки і освіти, як вважає вітчизняний дослідник В. Кізіма, набуває актуальності постнекласична методологія, яка враховує сьогоденні реалії (екологічні катастрофи, геополітичні напруження, різного роду конфліктні ситуації, які постійно зростають через посилення соціальних і соціоприродних зв'язків), а також те, що людина і світ не існують самі по собі, а тільки у взаємозв'язку, у їхній цілісності, що саме і має бути головним об'єктом уваги [6, с. 231].

Конфлікти, що відбуваються в період соціальних змін, вимагають пошуку способів, технологій їх вирішення за допомогою діалогу, переговорів тощо. Проте конфліктна свідомість є неодмінним елементом структури конфлікту. Конфліктна свідомість – це особливий, специфічний стан суспільної свідомості, якому притаманне усвідомлення сторонами, що конфліктують, розбіжностей, навіть протилежностей.

тей своїх намірів, цілей, інтересів, потреб та цінностей і перетворення їх на мотивацію своєї поведінки й діяльності.

Розуміння природи конфліктів і знаходження способів їх розв'язання вимагає не тільки пояснення їх причин, але й з'ясування глибини й характеру самого конфлікту, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є аналіз державної політики у сфері діяльності переміщених закладів вищої освіти, як наслідок конфлікту на Сході України, в розрізі забезпечення прав і свобод людини.

Завдання статті: розкрити характер ситуації, що виникла внаслідок переміщення ВНЗ; проаналізувати останні дослідження та публікації, присвячені проблематиці права на освіту; виявити основні проблеми, викликані переміщенням університетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Права людини – це норми, які допомагають захистити всіх людей у всьому світі від політичних, правових та соціальних зловживань і пов'язаного з цим насилля. До прикладів прав людини слід віднести право на свободу віросповідання, право на справедливий суд, на обвинувачення у вчиненні злочину, право не бути закатованим, право займатися політичною діяльністю, право на отримання освіти. Ці та інші права існують вже значний час і закріплені в моралі та законах на національному та міжнародному рівні.

До найголовніших історичних джерел, які включають фундаментальні права, слід віднести Велику хартію вольностей (1215), Білль про права (1689), Французьку декларацію прав людини і громадянина (1789) та Білль про права в Конституції США (1791).

Філософські підвалини стосовно прав людини свого часу обґрунтували Франциско Суарес (1548–1617), Уго Гроцій (1583–1645), Самуїл Пуфендорф (1632–1694), Джон Локк (1632–1704) та Іммануїл Кант (1724–1804). Основними ж джерелами сучасної концепції прав людини є Загальна декларація прав людини (Організація Об'єднаних Націй, 1948) та багато до-

кументів і договорів у галузі прав людини, прийнятих міжнародними організаціями, такими, як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Організація Американських держав та Африканський Союз.

У наш час положення про право на освіту міститься в багатьох документах міжнародного характеру. Зокрема, у статті 26 Загальної декларації прав людини зазначено, що:

- кожна людина має право на освіту;
- освіта має бути безкоштовною, хоча б початкова і загальна;
- початкова освіта має бути обов'язковою;
- технічна і професійна освіта має бути загальнодоступною, а вища освіта – однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного;
- освіта має бути спрямована на повний розвиток людської особистості і збільшення поваги до прав людини й основних свобод;
- освіта має сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами та діяльності Організації Об'єднаних Націй щодо підтримання миру;
- батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей [10].

У статті 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права міститься вимога до країн-учасниць: «Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті і яка на час свого вступу до числа учасників не змогла встановити на території своєї метрополії або на інших територіях, що перебувають під її юрисдикцією, обов'язкової безплатної початкової освіти, зобов'язується протягом двох років виробити і прийняти докладний план заходів для поступового втілення у життя – протягом розумної кількості років, яка повинна бути зазначена в цьому плані, – принципу обов'язкової безплатної загальної освіти» [5].

Також право на освіту записано у статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і

навчання, відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань» [3].

Цікавим є рішення суду стосовно так званої «Бельгійської мовної справи», у якій заявники – франкомовні бельгійці, що проживали у фламандській частині Бельгії, – скаржилися на те, що відмова бельгійського уряду надати їхнім дітям освіти французькою мовою порушувала їх права згідно із статтею 2 протоколу №1 Конвенції. Бельгійське законодавство дозволяло дітям, які розмовляли фламандською мовою і проживали в різних франкомовних районах, відвідувати школи з викладанням фламандською мовою у сусідніх населених пунктах, але не надавало такого права франкомовним дітям. Суд визнав, що це становить порушення положення про недискримінацію за статтею 14 Конвенції у поєднанні з порушенням права на освіту за статтею 2 Протоколу № 1 [4].

Виклад основного матеріалу. Ситуація з ВНЗ незваних та «частково визаних» або «молодих» країн (республік), так само як і переміщених університетів, не є новою для історії, сюди належать випадки в Придністров'ї, Нагірному Карабасі, Абхазії, Південній Осетії, Сербії, Косово, Ірландії, Туреччині та в багатьох інших країнах. І цікавим видається факт, що трансформаціям, які були викликані як у системі освіти, так і в державі в цілому, передували один з різновидів соціально-політичного конфлікту.

Так у зв'язку зі збройним конфліктом в Україні тисячі людей постали перед вибором змінити місце свого проживання та шукати притулку в інших місцях чи залишитись в місцях, де ведуться активні бойові дії.

Унаслідок конфлікту значна кількість людей переїхала в інші області України або виїхала за кордон з двох основних причин: 1) анексія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя спонукала людей, включаючи кримських татар, залишити Кримський півострів та 2) «проголошення незалежності» мешканцями так званих «Донецької Народної Республіки» (ДНР) і «Луганської Народної Республіки» (ЛНР) й

активізація військових дій на сході України в середині 2014 року призвели до того, що кількість переселенців різко зростає.

Наявні дані щодо чисельності внутрішньо переміщених осіб (ВПО) залишаються суперечливими. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, станом на 29 травня 2017 р. кількість ВПО 1 млн 584 тис. осіб або майже 1,3 млн сімей. Найбільша кількість ВПО зосереджена в Донецькій області – 528 тис., Луганській – 289,7 тис., Харківській – 196,7 тис., м. Києві – 167 тисяч. Серед загальної кількості ВПО – 806,6 тис. пенсіонерів, 57,6 тис. осіб з інвалідністю, 241 тис. дітей [1].

У Звіті ООН від 28 листопада 2014 року зазначалося, що 545 613 осіб виїхали за межі України. Із них майже 445 тис. виїхали до Росії, понад 60 тис. – до Білорусі, 27 тис. – до Польщі [12].

У березні 2015 року, за даними Управління з координації гуманітарних питань при ООН, за кордоном налічувалося понад 760 тисяч біженців з України, а саме: понад 625 тис. виїхали до Росії, понад 80 тис. – до Білорусі, понад 44 тис. – до Польщі [11].

Події в Україні, викликані конфліктом на сході держави, створили низку нових проблем, задля вирішення яких країна почала реалізовувати нову політику – «політику стабілізації».

На даному етапі дослідники відмічають певні позитивні зрушення: прийняття низки законів щодо реєстрації внутрішньо переміщених осіб (ВПО), створення єдиної бази даних ВПО, адресна фінансова допомога ВПО, правовий режим тимчасово окупованих територій (ТОТ) і тимчасово неконтрольованих територій (ТНТ), питання в'їзду та виїзду до ТОТ та ТНТ, інтеграція ВПО тощо – все заради збереження прав і свобод людини. Також слід відмітити впровадження комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року.

Проте далеко не всі проблеми наразі до-

статньо унормовані. Так, одним з наслідків конфлікту на Сході України був переїзд багатьох ВНЗ з Донецької та Луганської областей та окупованих територій Криму. Ці виші створили Раду ректорів переміщених ВНЗ (затверджену наказом № 50 Міністерства освіти і науки України від 26 січня 2016 року). Одне з основних завдань Ради ректорів полягає в координації діяльності переміщених вищих навчальних закладів Луганської і Донецької областей, організації їх функціонування, освітньої і наукової діяльності, гуманітарної та соціальної складової навчального та виховного процесу.

Загалом за межі окупованих територій переїхало 18 ВНЗ (табл. 1), а це три з половиною тисячі науково-педагогічних працівників та майже сорок тисяч студентів.

Основна проблема полягала в тому, що нормативно-правові акти України не передбачали дій за даної ситуації, не було передбачено механізмів вирішення більшості проблем переміщених ВНЗ.

Висновки і дискусія. Так для узаконення діяльності ВНЗ Президентом України

був підписаний Закон України № 1731-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження», прийнятий Верховною Радою України 3 листопада 2016 року.

Закон був спрямований на підтримку функціонування переміщених ВНЗ та наукових установ, забезпечення прав і законних інтересів таких закладів, їх працівників та осіб, які в них навчаються. До складу Ради ректорів ВНЗ, які тимчасово переміщені із зони АТО, увійшли керівники 17 ВНЗ.

На думку Міністра освіти і науки України Л. Гриневич, «...переміщені ВНЗ це не лише проблеми, які ці заклади мають, це й можливості збільшити палітру спеціальностей, які викладають у різних регіонах України» [2]. Продовжуючи думку міністра, хотілося б наголосити, що це не тільки «можливості для збільшення спеціальностей», це і

Таблиця 1

Переміщені вищі навчальні заклади

№	Назва ВНЗ	Місто переміщення
1	Донецький національний університет	м. Вінниця
2	Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка	м. Северодонецьк
3	Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського	м. Кривий Ріг
4	Донецький юридичний інститут МВС України	м. Кривий Ріг
5	Донецький державний університет управління	м. Маріуполь
6	Державний вищий навчальний заклад «Донецький національний технічний університет»	м. Покровськ
7	Донецький національний медичний університет ім. М. Горького	м. Краматорськ
8	Донбаська національна академія будівництва і архітектури	м. Краматорськ
9	Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	м. Слов'янськ
10	Горлівський інститут іноземних мов державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»	м. Бахмут
11	Донбаський державний технічний університет	м. Лисичанськ
12	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	м. Северодонецьк
13	Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	м. Северодонецьк
14	Державний заклад «Луганський державний медичний університет»	м. Рубіжне
15	Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»	м. Старобільськ
16	Луганський національний аграрний університет	м. Харків
17	Луганська державна академія культури і мистецтв	м. Київ
18	Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського (з АР Крим)	м. Київ

розвиток регіону, це і можливості для трансформації конфлікту за допомогою освіти. Під цим розуміється не вирішення конфлікту лише припиненням прямого фізичного насильства, а й залучення конфліктуючих сторін до підписання мирної угоди і проведення превентивних заходів.

Якщо збройний конфлікт дійсно закінчується, то він мусить бути вирішений і трансформований обома сторонами задля стійкого та тривалого миру. Тобто вирішення конфліктної ситуації передбачає укладання угоди, яка вирішить суперечності конфліктуючих сторін і, як наслідок, припинить насильницькі дії один проти одного.

Це означає, що в подальшому поведінка конфліктуючих сторін не повинна носити насильницького характеру, вони повинні змінити ставлення до конфлікту (Свій-Чужий), тоді буде змінена і структура самого конфлікту. Примирення може бути дуже критичною фазою, як одна з частин процесу розв'язання конфлікту та відновлення розірваних зв'язків.

Трансформація конфлікту – це глибший рівень розв'язання конфлікту, що означає «глибоке» перетворення. Якщо мова йде про державу, то перетворення відбудеться в установах і дискурсах як один з етапів розвитку соціального конфлікту, у процесі якого відбудеться «інституалізація нової системи влади, – це процес утворення нових економічних, політичних і соціокультурних структур, які повинні визначити вид і характер нової соціально-політичної системи» [8].

Така трансформація наближає динаміку та умови насильницького конфлікту до конструктивних ненасильницьких процесів; розглядає структурні та культурні коріння (а не тільки безпосередні, тригерні чинники) конфлікту; таким чином трансформація утворить запобіжні заходи проти майбутніх конфліктів. Зокрема, на рівні трансформації конфліктів освіта може відігравати певну роль як у створенні, так і задля підтримання миру в країнах, що постраждали в результаті збройних конфліктів.

Вище ми зазначали, що закінчення конфлікту супроводжується підписанням мир-

ної угоди. Уважаємо за доцільне уточнення поняття «мир» для того, щоб глибше розібратись у процесах творення конфлікту. Словник К. Міллера дає наступне визначення поняття «мир»: «політична умова, яка забезпечує справедливість і соціальну стабільність шляхом формальних та неформальних інститутів, практик і норм. Для досягнення та підтримки миру потрібно виконати наступні умови:

- баланс політичної влади між різними групами в суспільстві, регіоні або світі;
- легітимність для осіб, які приймають рішення, і виконавців цих рішень в очах певних груп, а також для зовнішніх сторін, які належним чином підтримують прозорість та підзвітність;
- визнають і цінують взаємозалежність відносин між групами, що сприяють довготерміновому співробітництву в період угод, суперечностей, спокійного життя і під час кризи;
- надійних і довірених інститутів, які сприятимуть вирішенню конфліктів;
- почуття рівності і поваги як в настроях, так і на практиці, усередині і зовні груп, відповідно до міжнародних стандартів;
- взаємне розуміння прав, інтересів, намірів і гнучкості, незважаючи на несумісність» [9].

Отже, поняття «мир» має як негативне, так і позитивне аксіологічне забарвлення. Негативні характеристики тягнуть за собою відсутність прямого насильства та конфлікту. Це ситуація, у якій конфлікт або пряме фізичне насильство відсутні, але вона не обов'язково є мирною, оскільки може бути присутнє структурне або культурне насильство.

Структурне насильство спричиняє обставини, які обмежують життя, громадянські права, здоров'я, особисту свободу та самореалізацію. Це трапляється, коли багатство і влада експлуатують або гноблять інших, і стандарти, які слугують для визначення справедливості, не підтримуються. Структурне насильство утворюється на основі позбавлення основних людських потреб і несе певні страждання для людей.

Культурне насильство тягне за собою культурне ставлення та аспекти, які легіти-

мізують насильство чи то в його прямій, чи то в структурній формі. З іншого боку, позитивний мир – це сталий спокій, бо йому притаманна соціальна справедливість.

Отже, відсутність позитивного миру (соціальної справедливості) створює умови для початку збройного конфлікту (прямого насильства).

Перспективи подальших досліджень. До основних проблем, з якими зіткнулися переміщені університети, слід віднести: 1) нормативно-правові акти України, які

на початковій стадії конфлікту не передбачали переміщення університетів; 2) значний рівень конкуренції на ринку освітніх послуг; 3) відсутність достатніх фінансових ресурсів для забезпечення життєдіяльності і належного функціонування; 4) інтеграція та соціальна адаптація студентів і персоналу та ін. Вважаємо за доцільне розробку концептуальної моделі реінтеграції переміщених університетів задля їх реінтеграції, що й стане предметом наших подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вирішення соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб не втрачає своєї гостроти [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.msp.gov.ua/news/13260.html>

2. **Гриневич Л.** Переміщені ВНЗ – це можливості, а не проблеми для України [Електронний ресурс] / Л. Гриневич. – Режим доступу до ресурсу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/02/17/liliya-grinevich-peremishheni-vnz-%E2%80%93-cze-mozhливosti,-a-ne-problemi-dlya-ukrayini/>

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1997) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. **Мацькевич М.М.** Право на освіту як конституційне культурне право: практика Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] / М.М. Мацькевич. – Режим доступу до ресурсу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/27555/%CC>

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1973) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042

6. Філософія освіти: навчальний посібник / за заг. ред. В. Андрущенко, І. Предборської. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.

7. **Драгоманов М.П.** Вольный союз / М.П. Драгоманов // Опыт украинской политико-социальной программы // Свод и объяснения. – Женева, 1884. – 109 с.

8. **Цыганов В.** Государственный переворот / В. Цыганов. – К.: Изд-во ООО «Альфа Реклама», 2015. – 115 с.

9. **Miller E.** A glossary of terms and concepts in peace and conflict studies / E. Miller // University for Peace. – 2005. – 122 p.

10. The Universal Declaration of Human Rights (1948) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>.

11. Ukraine: Overview of population displacement [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.un.org.ua/en/publications-and-reports/un-in-ukraine-publications/3592-un-reports-on-human-rights-situation-in-ukraine>

12. Ukraine situation unhr operational update 02 December 2014 [Electronic resource]. – Access mode: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Sitrep%2020%20-%20Ukraine%20-%2028%20November%202014.pdf>.

REFERENCES

1. Solving social problems of IDP's is still relevant [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.msp.gov.ua/news/13260.html> (In Ukrainian).

2. **Hrynevych L.** Displaced higher educational institutions are possibilities rather than problems for Ukraine [Electronic resource] / L. Hrynevych. – Access mode: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/02/17/liliya-grinevich-peremishheni-vnz-%E2%80%93-cze-mozhливosti,-a-ne-problemi-dlya-ukrayini/> (In Ukrainian).

3. Convention protection human rights fundamental freedoms (1997) [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (In Ukrainian).

4. **Matskevych M.M.** The right on education as a constitutional and cultural rights: The jurisprudence of the European Court of Human Rights [Electronic resource] / M.M. Matskevych. – Access mode: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/27555/%CC> (In Ukrainian).

5. International pact on economic social and cultural rights (1973) [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (In Ukrainian).

6. Philosophy of Education: Training Manual / General editor V. Andrushchenka, I. Peredborskoj. – Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009. – 329 p. (In Ukrainian).

7. **Drahomanov M.P.** Free union – Free union: draft of a Ukrainian political and social program. – Zheneva, 1884. – 109 p. (In Russian).

8. **Tsyhanov V.** A coup d'etat / V. Tsyhanov. – Kyiv: Publishing house LCC «Alfa Reklama», 2015. – 115 p. (In Russian).